

MARMARA ÜNİVERSİTESİ MARMARA UNIVERSITY
ULUSLARARASI İLİŞKİLER RESEARCH CENTER FOR
ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ INTERNATIONAL RELATIONS

MURCIR Analiz

İç Çatışmalarda Fırsat Senaryosu: Mobilizasyondan Kurucu İdeolojiye “Cihat” Söylemi

Batı kamuoyunda, politika yapıcıları arasında ve akademi camiasında 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra çeşitli Müslüman coğrafyalarda ortaya çıkan pek çok devlet dışı örgütlü şiddet biçimi “cihat” söylemi perspektifinden ele alınmıştır. Afganistan’dan Çeçenistan’a, Keşmir’den Suriye’ye dek uzanan coğrafyada farklı bağlamlarda farklı faktörlerin etkisi dahilinde ortaya çıkan organize şiddet, “radikal İslam” ve “köktendinci terörizm” etiketlemeleri doğrultusunda incelenmiştir. Küresel cihatçılık söyleminin nasıl bir ortamda ortaya çıktığı sorusu cevaplanırken bağlamdan kopuk nesnel genellemelerin yapılamayacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir. “Cihatçılık” kıstasında değerlendirilen her bir örgütlü şiddet biçimi ister etnik çatışma ister ayrılıkçı bir isyan isterse de terörist organizasyonlar kümesi perspektifinden ele alınsın; çatışmaların izlediği radikalleşme, bağlamın içeriği ortaya çıkarılmadan anlaşılacaktır.

Yusuf HALHALLI

İç çatışmalarda dinin rolü nedir?

“Cihatçı terörizm” ya da “radikal İslam” kavramsallaştırmaları çerçevesinde yapılan analizlerin en büyük sorunu ele alınan şiddet biçimi kapsamında, İslam’a ve “cihat” kavramının İslam dini inanışındaki algılanış biçimleri üzerine odaklanmasıdır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus; şiddet içeren çatışmalarda İslam’ın değil din faktörünün nasıl bir rol oynadığının ortaya çıkarılması gerekliliğidir. Bu konuda yapılan çalışmalar, dinin toplum üzerindeki etkilerini genellikle kurumsal, inanç ve kimlik olmak üzere üç boyut dahilinde ele almıştır. Dinin kurumsallaşmasının sağlandığı ve dinî belirli sosyal doktrinel önermelerin söz konusu kurumlar vasıtasıyla toplumun kılcal damarlarına sirayet ettiği durumlarda din, şiddet içeren çatışmalara etki eden önemli bir faktör olarak belirmektedir. Söz konusu faktörlerden birincisi, demografik dinî yapılar ve etmenleri olarak belirlenmiştir. Buna göre toplumda belirli bir dinî gruba bağlı insanların dağılımı ve göreceli sayısı dinin etkililik boyutu açısından önemli bir faktördür. İkincisi; dinî kimliklerin yoğunluğuyla etnik köken gibi diğer kimlik imgeleri arasında olan ilişkidir. Dinî doktrinlerin ve teolojik fikirlerin nasıl yorumlandığıysa üçüncü önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin çatışma üzerindeki etkisini belirleyen diğer iki faktör ise dinî kurumların ve dinî liderlerin karakteristik özellikleri olarak belirmektedir. Ancak bahse konu faktörlerin önemine rağmen dinin çatışmalar üzerindeki etkisinin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel diğer koşullarla beraber ele alınması gerektiği ve bağlam özelinde dinin çatışmalardaki etkisinin karmaşık bir yapıya sahip olduğu unutulmamalıdır.

Dinî faktörlerin çatışma öncesi dönemde, çatışma süresince, gerilimin azaldığı dönemlerde ve çatışma sonrası dönemde farklı etkilere sahip olabileceği dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husustur.

Dinin çevresel bir faktör olduğu çatışmaların, dinin merkezî önemi haiz bir çatışmaya nasıl evrilebileceğine ilişkin soruya yönelik yapılan araştırmalar, bahse konu dönüşümü genellikle yapısal açıklama ve mobilizasyon tezleri çerçevesinde ele almaktadır. Buna göre dini kurumların gücünün ve etkisinin yüksek olduğu durumlarda söz konusu kurumların, siyasi elitleri etkileme ve yönlendirme kabiliyeti bulunmaktadır. Belirli bir dinî inanca sahip insanlar tarafından ahlaki yol gösterici olarak kabul edilen dinî kurumların varlığı, bahsedilen nedenden elde ettikleri güç sayesinde, dinin çatışmaya olan etkilerine sirayet edebilmektedir. Yapısal açıklama aynı zamanda toplumdaki dinî inançların çokluğuna, inananların sayısına ve dini demografinin heterojen ya da homojen olup olmamasına odaklanmaktadır. Dinin çatışma üzerindeki etkilerini yapısal açıklamalarla ele alan yaklaşımların dinî kurumların olgunlaşmadığı toplumlarda meydana gelen çatışmalardaki din faktörünü analiz etmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle, görece daha az güce sahip dinî kurum ve organizasyonun olduğu toplumlarda yapısal faktörler dinî merkezli çatışmanın ortaya çıkışını açıklamada kusurlu gözükmemektedir. Yapısal açıklamaların yanı sıra çatışma tarafları arasında dinî bölünmelerin olduğu durumlarda siyasi ve askerî liderlerin dini bir mobilizasyon aracı olarak kullanmaya çalışmaları, dinî merkezli çatışmaları irdelemek maksadıyla mobilizasyon tezinin kullanımına imkan tanımaktadır.

Batı kamuoyu ve politika yapımcılar tarafından 11 Eylül 2001 terör olaylarından sonra Müslüman coğrafyada meydana gelen pek çok isyan ve örgütlü şiddet biçimi “radikal İslam” ve “köktendinci terörizm” kapsamında değerlendirilmiştir. Batı nezdinde gerçekleşen dışlanma, uluslararası meşruiyetin sağlanamaması ve süreklilik arz eden çatışma durumunun yarattığı tahrip beraber çeşitli saiklerle ivmelenen anılan coğrafyadaki silahlı mücadelelerde “cihat” söyleminin ve dinî retoriğin ağırlığının arttığı gözlemlenebilir. Söz konusu durumda, “cihatçı” söylemi haiz dinî retoriğin seferberlik için kaynak olarak araçsallaştırılması ve liderler tarafından geçmişteki işgallere karşı mücadele eden savaşçılara yönelik dinî referansların verilmesi çatışmalarda dinî retoriğin yükselmesine neden olan çok katmanlı bir süreci açığa çıkarmaktadır.

İç çatışmalarda “cihat” söylemi nasıl bir ortamda benimsenir?

Savaş/çatışmanın sonucu olarak “cihatçılık”

Süregiden silahlı çatışma ortamında gerek ayrılıkçı saiklerle gerekse baskıya karşı direniş amacıyla gerçekleştirilen örgütlü şiddet biçimlerinde “cihat” ideolojik ve dinî ilham kaynağı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu doğrultuda; çeşitli Müslüman coğrafyalarda ortaya çıkan iç savaşlar ve silahlı ayaklanmalar yabancı Selefilerin misyonerlik faaliyetleriyle değil sundukları küresel vizyon çerçevesinde algılanabilir. Seküler milliyetçi bir ideolojiyle ivme kazanan Çeçenistan’daki ayrılıkçı harekette de belirlediği üzere çatışmaların yarattığı tahrip, uluslararası alanda tanınırlığın elde edilememesi ve ekonomik/politik izolasyon faktörlerinin etkileri ideolojik güç geçişliliğine neden olabilmektedir.

Mobilizasyon aracı olarak cihat

Silahlı çatışma ortamında artan radikalleşmeyle beraber hüküm süren kaos ortamında mücadeleye yeni savaşçıların katılmasını sağlamak ve halihazırda silahlı olan birlikleri konsolide edebilmek maksadıyla “cihat” söylemi kullanılabilir. Bu noktada, dinin kimliğin temel bileşenlerinden biri olduğu toplumlarda, dinî referanslara çatışma şiddetini artırdıkça ve savaşın kazanılacağına dair umutsuzluk yayılmaya başladıkça daha fazla vurgu yapılmaya başlandığı gözlemlenmiştir.

Güvenlik ve düzen ihtiyacı

Çatışma ve savaş nedeniyle meydana gelen kaos durumunun dinî kuralların ve doktrinlerin toplumsal düzeni tesis edici etkisiyle ortadan kaldırılabileceği düşüncesi cihatçı söylemin ve dinî kanunların benimsenmesine yol açabilmektedir.

İktidar mücadelesi, mali kaynak, kişisel hırs ve açgözlülük

Görece uzun süren silahlı çatışma ortamında güç elde eden savaş ağaları ve savaş jenerasyonunun kendi etkin bölgelerinde nüfuzlarını korumak maksadıyla gölge ekonomik kaynakların yanı sıra ulusötesi cihatçı örgütlerden sağlanan mali kaynaklara da erişebilmek için cihatçı söylemi benimsediği söylenebilir. Bu sayede hem merkezî otoriteye karşı özerk pozisyonlarını korumayı hem de şiddetin örgütlenmesinde lojistik tedarikini sağlamayı amaçladıkları iddia edilebilir.

Yaşam biçimi olarak savaş ve statünün korunması

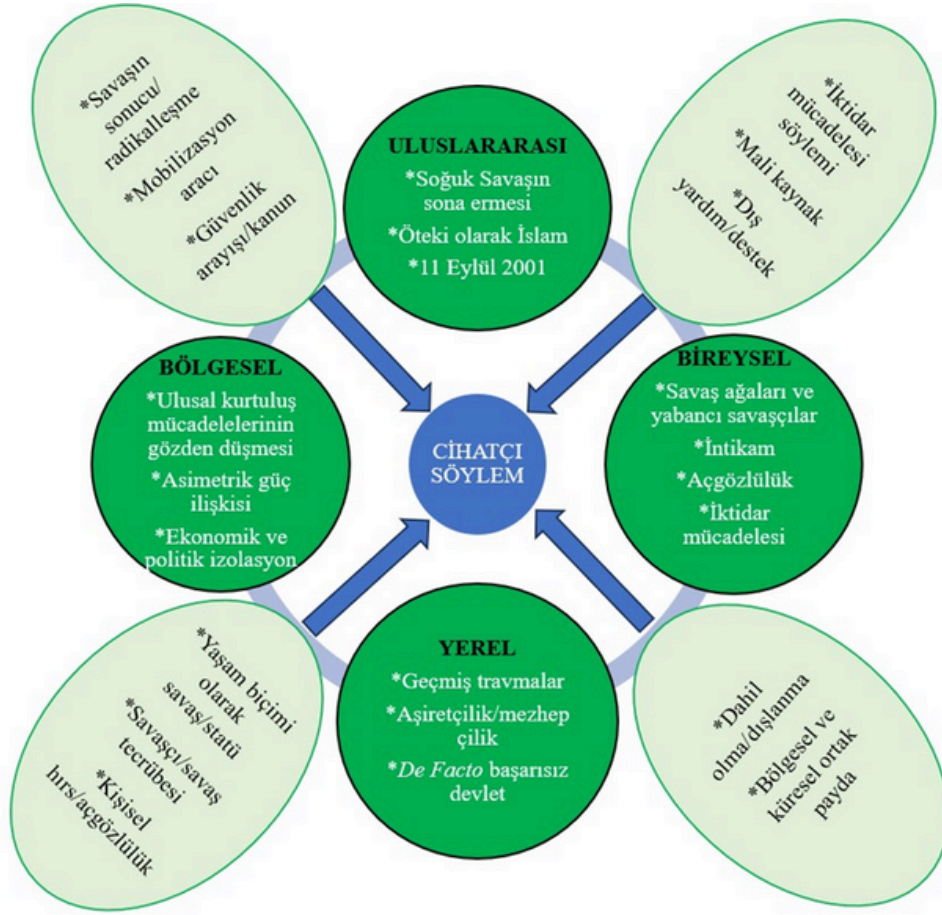
Cihatçı söylemin vaaz ettiği sürekli savaş ortamı ve her daim kafirlerle mücadele düsturu savaş ağalarının çatışma motivasyonlarından biri olarak bahsettiğimiz varoluşsal faktörle özdeşleşmektedir. Savaş ve çatışma ortamı sayesinde elde edilen statünün korunması ve yaşam biçimi haline gelen savaşçılığın devamı açısından cihat ideolojisi elverişli bir argüman olarak savaş ağaları tarafından benimsenmiştir.

Savaşçı ve savaş tecrübesi

Selefi yabancı savaşçıların çeşitli Müslüman coğrafyalarında devam eden çatışmalara iştirak ederek elde ettikleri savaş tecrübesi cezbedici bir askerî katkı olarak değerlendirilebilir. Özellikle gerilla tipi silahlı mücadele ortamlarında askerî anlamda yabancı savaşçıların tecrübelerinden yararlandığı gözlemlenmiştir.

İttifak arayışı ve dahil olma-dışlanma

Silahlı çatışmanın görece uzun sürmesi durumlarında ortaya çıkan tahribat, hayal kırıklığı ve özellikle ayrılıkçı hareketlerde uluslararası alanda tanınırlığı ve desteğin sağlanamaması hallerinde çeşitli ulusötesi cihatçı ağlar vasıtasıyla elde edilen askerî ve mali destek önemi artırmaktadır. Bu hallerde organize şiddetin devamlılığı, savaşçıların mobilizasyonu ve kitlelerin desteğini ve “Batı” nezdinde elde edilemeyen itibarın telafisini sağlamak maksadıyla ideolojik anlamda cihatçılık bir güç fikri olarak benimsenebilmektedir.

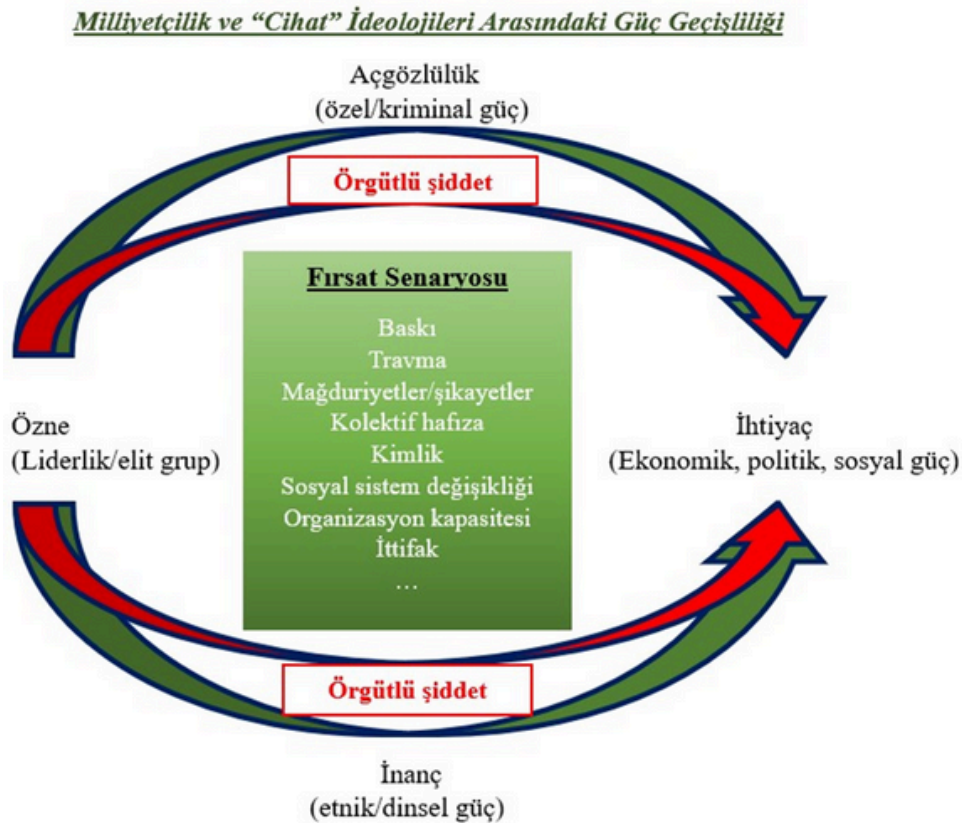
Cihat söylemi ve uzun süren çatışma durumu arasındaki ilişki nedir?

İç çatışmalar üzerine yapılan araştırmalarda mağduriyetler/şikayetler ve ekonomik kaynaklı faktörler dahilinde ikiye ayrılan literatürde birtakım benzerlikler dikkat çekmektedir. Birincisi; her iki akademik iddiada da ekonomik eşitsizliklerin iç çatışmalarda fırsat motivasyonunu ya da ideolojinin temelini oluşturduğu belirtilmektedir. İkincisi; her iki akademik iddiada da şiddetin arkasındaki rasyonaliteyi açıklarken savaşçıların seçimleri ve kararlarını modellemek amacıyla tarih dışı ve genel geçer hipotezler doğrultusunda, bireylerin öznel (kimlik çerçevesinde) veya nesnel (ekonomik kaynaklı) motivasyonlar etkisiyle hareket ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak, her iki yaklaşım biçiminde de iç savaş bireylerin şiddeti tercih ettikleri doğrusal ve rasyonel bir çizgi ekseninde meydana gelen karmaşık bir olgu olarak tasvir edilmiştir. Bu noktada çalışmalarda bireysel tercihler, sosyolojik ve psikolojik unsurlar göz ardı edilerek ya da en azından ikinci planda bırakılarak, maddi motivasyonlar çerçevesinde ele alınmaktadır. İç çatışmalarda mağduriyet/şikayetlerin önemine vurgu yapan literatürde ise bahsedilen unsurlar ile maddi/ekonomik motivasyonlar arasındaki ilişkiye daha az önem atfedilmektedir. Ancak iki bakış açısına göre de şiddet içeren çatışmaların nedenleri ve çözümleri üzerine araştırmalar gerçekleştirilirken, benzer ekonomik ve sosyal sorunları paylaşan bireyler ve toplumlar arasındaki şiddete başvurma noktasındaki farklılıkların ikinci planda kaldığı iddia edilebilir.

Buradan hareketle “İslamî radikalizm”in ortaya çıkışı bir paradoksun sonucu olarak da kabul edilebilir. Buna göre iç çatışmalara veya bağımsızlık mücadelesine liderlik eden aktörlerce halkı mobilize etmek ve askerî mücadeleyi teşvik etmek maksadıyla dinî söylemler ve sloganlar araçsal olarak kullanılabilir. Dinî söylemlerin söz konusu araçsal kullanımı bir anlamda sonuç verse de radikalleri güçlendirmesi ve toplum yapısına yabancı bir dinî yorumun (Selefi/Vahabi) tüm topluma nüfuz etmesine yönelik çabalara ivme kazandırması ihtimali dikkate değerdir. Ancak mobilizasyon için kullanılan dinî söylemlerin farklı radikalizm türlerini teşvik edebileceği hususu göz ardı edilerek “İslamî faktör”e özgü karmaşıklığın basitleştirilmesi iddia edilen bahse konu yorumun zayıf yanlarından biri olarak belirmektedir. Önemli olan nokta bahsedilen “cihat” söyleminin çatışma aktörleri tarafından ahlaki ve ideolojik bir güç olarak algılanması durumudur.

İç çatışmalarda ideolojik güç geçişliliği nasıl gerçekleşmektedir?

İç savaşları ikili çatışmalar olarak değil; görünüşte kitlesel, değişken de olsa genelde kimlik ve eylem bileşimiyle beslenen, karmaşık ve muğlak bir süreç olarak tasvir etmek mümkündür. Şiddet; değişen bağlamları ihtiva eden, çeşitli ve genelde çelişkili güdülere sahip aktörleri içeren ve karakteristik anlamda belirgin olmayan eylemlerin zamansal ve mekânsal kapsamda yayıldığı bir süreçtir. Bu doğrultuda bakıldığında, şiddet içeren çatışmaya ve iç savaşa neden olabilen kimlikler, motivasyonlar ve anlatıların bölgeden bölgeye değişebileceği ve incelenen bir iç savaşın daha iyi analiz edilebilmesi için bahsedilen faktörlerin bağımsız olarak ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

İç savaşa veya yerel şiddet olaylarına neden olan faktörler; etnik kimlik veya din gibi merkezî ve indirgemeci bir anlatıdan ziyade sıradan ve günlük sorunlardan kaynaklanıyor olabilir. Bu kapsamda; geniş ve büyük çapta bir uzlaşmazlık veya ayrılık, şiddetin tetikleyici esas unsuru olmayabilir. Ancak bölgesel veya ulusal düzeyde şiddet içeren çatışmaların başlama nedenleriyle doğrudan ilişkisi olmasa bile söz konusu ayrışmalar şiddetin uygulanması ve meşrulaştırılması için fırsat penceresi aralayabilir. Bu tür gerilimlerin, süreklilik arz eden örgütlü ve şiddet içeren çatışmalara dönüşebilmesi için belirli organizasyonların, kaynakların, fırsatların ve şiddeti yönlendirecek liderlerin ortaya çıkması gerekmektedir. Şiddetin örgütlü ve organize hale geldiği durumlarda; meydanlarda toplanan mobilize edilmiş kitleler yerine, kaynaklara erişimi olan, askerî liderlik yeteneklerini haiz, örgütsel becerilere sahip ve savaş yürütmenin belirli risklerini göze alabilen aktörler söz sahibi olmaktadır. Elbette ki şiddetin organize edilmesini ve örgütlü hale gelmesini sağlayan aktörlerin eylemlerini şekillendiren engel ve fırsatlar ile bağımsızlık talebiyle şehir meydanlarını dolduran kitlelerin karşılaştığı engel ve fırsatlar aynı değildir.

Örgütlü şiddet biçimi oluştuktan ve şiddet içeren çatışma halinin süreklilik arz eden bir durum haline gelmesiyle birlikte çatışma ortamında kendi nüfuzlarını elde eden yeni aktörler ortaya çıkabilmektedir. Bilhassa savaş ağaları, toplum yapısına göre aşiret/klan liderleri ve savaş jenerasyonu olarak adlandırılabilir grup, çatışmanın öznesi olarak konumlanmaktadır. Bahsedilen özne (liderlik, elit grup), belirli ihtiyaçlara ulaşabilmek amacıyla (ekonomik, politik, sosyal güç) örgütlü şiddetin kullanımındaki meşruiyeti, açgözlülük (özel/kriminal güç) ve inancın (etnik/dinî güç) mobilizasyon kaynağı olarak kullanıldığı çeşitli ideolojik söylemlerle sağlamaktadır. Bu noktada bağlamın ve çeşitli faktörlerin neden olduğu durumlarda söz konusu ideolojik güç fikri bir diğeriyle ikame edilebilmektedir. Bu doğrultuda; “cihatçılık” da kabul edilebilir ya da yerine başka bir ideolojik güç fikri ile ikame edilebilir kullanışlı bir argüman olarak belirlemektedir.

Yazar Hakkında

Dr.Yusuf HALHALLI, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2015 yılında mezun oldu. Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisans eğitimini 2017 yılında tamamladı. 2024 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktora derecesini aldı. İngilizce ve temel seviyede Rusça bilmektedir.

*Yazıda yer alan fikirler yazarına/yazarlarına aittir ve MURCIR 'ın yayın politikasını yansıtmayabilir.

